

פדגוגיה מגיבת־תרבות

עידית פינקלשטיין* שירה סופר-ויטל**

מילות מפתח: פדגוגיה מגיבת־תרבות, צדק חברתי, שוויון בחינוך, הוגנות בחינוך, רב־תרבותיות וגיוון

<https://doi.org/10.54301/XIDS6911>

בשוני התרבותי מקור לחוזקותיו של התלמיד (Banks & Banks, 2019; Gay, 2018). פדגוגיה מגיבת־תרבות מציעה עוגן תיאורטי ואפשרויות יישום לפדגוגיה רגישת תרבות (culture sensitive pedagogy), אשר משקפת את הידע הספציפי לגבי תרבות, התנהגות, עמדות וכישורים הנדרשים כדי להשלים את דרישות הלימוד המשותפות ללמידה בבתי הספר (Thomas, 1997). פדגוגיה מגיבת־תרבות מעודדת את אנשי החינוך להיות מודעים וביקורתיים כלפי הדרה גזעית וחברתית־כלכלית כפי שעלולה להתבטא בתוכניות הלימודים ובכלי ההערכה בחברה של ימינו - בסביבות כיתתיות שבהן משתלבות תרבויות שונות. מודעות זו עשויה להוביל שינוי בתהליכי הוראה, למידה והערכה, כך שיכללו את ההקשרים התרבותיים, החברתיים וההיסטוריים של הלומדים, אשר משפיעים באופן קריטי על ביצועיהם האקדמיים. פיתוח פרקטיקות פדגוגיות מגיבות־תרבות, בניית תוכניות לימודים וכלי הערכה הנגזרים מהשקפת העולם הרב־תרבותית הזו, לצד פיתוח תקשורת בין תרבותית, יהפכו את השוני התרבותי להון תרבותי (Paris, 2012).

המאפיינים של פדגוגיה מגיבת־תרבות

המאפיין הראשון - מעורבות הלומד בהוראה המכלילה את הידע הקודם, את התרבות ואת שפת האם של הלומד תוך מתן אפשרות להתנסות במה שהוא לומד כדי לקדם את הצלחתו האקדמית. פדגוגיה מגיבת־תרבות מאופיינת כהליך למידה מיטבי המציב את הידע הנרכש על בסיס של סביבה מוכרת וידועה של הלומד. פדגוגיה זו רואה את הלומד כמכלול, כאדם שלם, היא מסתמכת על המשאבים התרבותיים והלשוניים שלו ורואה בהם הון תרבותי שעליו ניתן לבסס תהליכי הוראה ולמידה ולא מחסום. (Gay, 2018, Ladson-Billings, 2021) פדגוגיה זו כוללת מעורבות של הלומד בלמידה, כלומר התנסויות תרבותיות ותחומי עניין הרלוונטיים לרקע ולתרבות של הלומדים, והיא שואפת לפתח אצל הלומד מסוגלות תרבותית (cultural competence), שמהותה שמירה על הצביון התרבותי והקשרים החברתיים של הלומד לקהילתו (Aceves & Orosco, 2014).

כמו כן פדגוגיה מגיבת־תרבות מטפחת אצל הלומד מודעות חברתית־פוליטית ותחושה של צדק חברתי (Cochran-Smith, 2004). אנשי החינוך המיישמים את הפדגוגיה הזו מקדמים את הלומדים להיות סוכני שינוי חברתיים משמעותיים בכך שהם מסייעים לתלמידים לזהות ולהיות בעלי מסוגלות להתמודד עם מצבי אי־שוויון חברתי־פוליטי ועם נושאים של כוח חברתי והעדפות מעמדיות בקהיליותיהם. מודעות זו עשויה גם לקדם

פדגוגיה מגיבת־תרבות (Culturally Responsive Pedagogy, CRP) היא מודל המתמקד בהיבטים רבים הקשורים להישגי הלומד תוך מתן תמיכה ושמירה על זהותו התרבותית של הלומד. פדגוגיה זו רואה בשוני התרבותי בקרב הלומדים הון תרבותי למצוינות אקדמית, והיא מפתחת פרספקטיבה ביקורתית שמאתגרת מצבי אי־שוויון חברתיים (Ladson-Billings, 2021). פדגוגיה זו התפתחה לאחר שנים שבהן שלטה הגישה האקדמית המסורתית (deficit model), אשר התמקדה בחולשות הלומד הנגזרות מהרקע התרבותי שלו. הגישה המסורתית תלתה את הקיבעון בפערי הישגים של לומדים בכך שקבוצות מיעוט תרבותיות חסרות יכולת להגיע להישגים שווים לאנשים מהתרבות הדומיננטית - במידה רבה בגלל הרקע התרבותי שלהם (Ladson-Billings, 2021; Au, 2011). לפי גישה זו, פערים בהישגים בין הלומדים מקבוצות מיעוט תרבותית לבין הלומדים בקבוצת הרוב נובעים במידה רבה מכך שהתרבות של קבוצות מיעוט חסרת מאפיינים אקדמיים חשובים בהשוואה לתרבות הדומיננטית (Hambacher & Thompson, 2015). בניגוד לגישה זו צמחה גישה חדשה, פדגוגיה מגיבת־תרבות, המבקשת לראות

* ד"ר עידית פינקלשטיין, מרצה בכירה בחוג לחינוך ויו"ר ועדת ההוראה של הפקולטה למדעי הרוח והחברה בקריה האקדמית אונו. פיתחה תוכניות לימוד לתארים מתקדמים בחוג לחינוך ובפקולטה למנהל עסקים ועמדה בראשן. בעלת דוקטורט ביעוץ חינוכי מאוניברסיטת בר אילן ותואר ראשון במשפטים. מחקרה עוסקים בחינוך ורגולציה בעידן הטכנולוגי, בקידום הוראה, למידה והערכה במערכות חינוך ובפיתוח למידה חברתית רגישת רב־תרבותית.

** ד"ר שירה סופר-ויטל, חברת סגל ומנהלת אקדמית בתואר השני בחוג לחינוך בקריה האקדמית אונו. לאחר סיום הדוקטורט במדעי הלמידה באוניברסיטה העברית יצאה להתמחות פוסט־דוקטוראלית בתוכנית The Israeli Centers of Research Excellence. מחקרה עוסקים ביצירת ידע שיתופי בקהילות עתירות טכנולוגיה, טיפוח למידה חברתית־רגישת ותהליכי למידה, הוראה והערכה בסביבות רב־תרבותיות.

של מודעות רב־תרבותית כדי לבדוק באופן אובייקטיבי את ערכיהם, אמונותיהם ותפיסותיהם. רפלקציה ביקורתית זו נותנת לאנשי חינוך מודעות רב־תרבותית, הבנה, רגישות והערכה להיסטוריה, להתנסויות ולאורחות החיים של תרבויות אחרות. מודעות זו הופכת מרכזית כשאנשי חינוך נפגשים עם לומדים מתרבויות מגוונות. כישורים ומיומנויות רב־תרבותיות מאפשרים מודעות עצמית, מודעות לאחר, מיומנויות בין־אישיות וכשירות רב־תרבותית באופן שיאפשר לאנשי החינוך להתמודד עם אתגרי תפיסות סטראוטיפיות ולצמצם דעות קדומות. הוראה מגיבת־תרבות מבטאת גם ציפיות גבוהות ומקדמת כבוד אמיתי ללומדים ואמונה ביכולותיהם (Aceves & Orosco, 2014; Banks, 2010; Nieto, 2020).

היבטים יישומיים אפשריים בפדגוגיה מגיבת־תרבות

יישום ראשון - פדגוגיה זו מאופיינת בשיתופיות, כלומר אינטראקציה אינטלקטואלית משותפת בין אנשי חינוך לבין לומדים ובינם לבין עצמם, והיא כוללת אחריות אישית, עצמאות וכישורים בין־אישיים המקדמים את מעורבות הלומד ואת המוטיבציה שלו. חשיפת הלומדים לתוכני לימוד, חומרי למידה, מטלות וטקסטים המשקפים את הרקע והחוויות המוכרות להם מגבירה את מעורבותם בנלמד תוך פיתוח יכולת העמקה ולמידה משמעותית. בפדגוגיה מגיבת־תרבות משתמשים במודלינג, הקשור לדיון מפורש בדרך ההוראה תוך מתן דוגמאות המתבססות על ההתנסויות התרבותיות והלשוניות מחיי היום־יום של הלומדים. מודלינג זה דורש מאנשי החינוך להציג תוצאות למידה, הכוללות שימוש באסטרטגיה, למידת תוכן, מטה־קוגניציה, חשיבה ביקורתית, תחומי עניין של הלומדים וכבוד לשונות התרבותיות והלשוניות של הלומד. לדוגמה, מתן הקדמה של החומר הנלמד על ידי אנשי החינוך ולאחר מכן חלוקת הלומדים לקבוצות למידה קטנות תוך נתינת מטלות למידה ואתגרים משותפים. בקבוצות הלמידה נערך דיון בין הלומדים תוך שיתוף ברקע התרבותי של כל אחד מהם בהקשר לנושא שלגביו דנים בתיווך איש החינוך (Au, 2009, 2011; O'Connor, 2011; Vadasy, 2011; Vaughn et al., 2011).

דוגמה נוספת היא לבקש מהלומד לקרוא את החומר הלימודי מראש ולבצע את ההקשרים התרבותיים והאישיים שלו לתוכן הלימודי ולאחר מכן לקיים דיון כיתתי, ובכך להשתמש במתודת 'הכיתה הפוכה' (flipped classroom). למשל, במסגרת שיעור העוסק בנורמות בתחום הסוציולוגיה שבו מתבקשים הלומדים לקרוא טקסט אקדמי, הלומד יכול להביא לכיתה מחשבות ותובנות הקשורות לנורמות בתרבות שלו תוך הבאתן לדיון קבוצתי המפגיש בין תובנות של לומדים לגבי נורמות בתרבויות שונות. בפרקטיקה זו ישנו מרחב קבוצתי דינמי וגמיש, המאפשר סביבת למידה אינטראקטיבית, ובו אנשי החינוך מנחים לומדים כשהם מיישמים מושגים ועוסקים באופן יצירתי בחומר הנלמד (Walsh et al., 2021).

את הישגי הלומדים. למשל, בישראל ישנם חסמים ואתגרים בהשתלבות לומדים מקבוצות מיעוט דוגמת המגזר הערבי בהשכלה הגבוהה בישראל (נוהאד ודעאס, 2018). תהליכי למידה ותוכניות לימודים מגיבת־תרבות עשויים לקדם את הלומדים, כך שהם יכולים לחפש מידע לגבי המתרחש בקהילותיהם לצורך הבנה ומציאת פתרונות לא־השווין בקהילותיהם כדי לקדם הצלחה. בכך פדגוגיה זו מאפשרת העצמת ערכו של ההון התרבותי (Aceves & Orosco, 2014; Gay, 2018).

המאפיין השני - פיתוח מסוגלות תרבותית וזהויות חברתיות ואתניות חיוביות של הלומד. תרבות, שפה וזהות גזעית מתייחסות למבנים המורכבים שמתפתחים מהידע הפסיכולוגי והחברתי ומהתנסויות הלומד. תרבות קובעת כיצד אנו חושבים, מאמינים ומתנהגים אף מבלי שאנו מודעים לכך. התרבות כוללת את האמונות של הלומד, המוטיבציות, קבוצות ונורמות חברתיות. פדגוגיה מגיבת־תרבות מעודדת פעולה משותפת שבסיסה הוא הבנה תרבותית, התנסויות ודרכי ידיעה של העולם, והיא משלבת מגוון דרכים של ידיעה, הבנה וייצוג מידע. פדגוגיה זו מדגישה התייחסות חיובית לבית ולמשפחה של הלומד באופן מותאם לתרבויות שהלומדים מביאים איתם מהבית, למשל, שימוש בהוראה כדי להתאים את הלמידה לכל היבט בתרבותו של הלומד תוך אימוץ נקודות מבט תרבותיות מרובות (Aceves & Orosco, 2014; Ladson-Billings, 2021). פדגוגיה רגישת תרבות מבוססת על תהליך של לימוד ורכישה הדרגתית של המאפיינים, הערכים והנורמות של תרבות הלומד (Enculturation). לימוד הזהות התרבותית, השפתית והגזעית תורם לתחושת שותפות והשתייכות הלומד לקהילת הלומדים. ההתנסויות, התרבות והשפה של הלומדים עשויות לסייע בעיצוב הזהות של הלומד, אשר נבנית לאור הבנה של אמונות וערכים תרבותיים ולשוניים בהתבסס על היסטוריה, לאום או תפוצה גיאוגרפית משותפים. פדגוגיה זו עשויה להיות הגשר בין המוסד החינוכי לבין בית הלומד, להעצים את הלמידה בסביבות רב־תרבותיות ומגוונות תרבות וגם לספק לאנשי החינוך הבנה לדרך ההתפתחות של זהויות הלומד ויכולות הלמידה (Barake, 2013; Amara & Merei, 2008).

המאפיין השלישי - תמיכה במודעות הביקורתית של הלומד וביכולתו לזהות ולבקר מצבי אי־שווין חברתיים. פדגוגיה מגיבת־תרבות כוללת הנחיית לומדים לחשוב באופן ביקורתי. חשיבה ביקורתית היא היכולת לחשוב באופן עצמאי, ליישם חשיבה ולוויקה לגבי רעיונות חדשים או לא מוכרים, לנתח רעיונות, להסיק מסקנות ולפתור בעיות. פדגוגיה זו מעודדת אנשי חינוך ליישם מיומנויות הקשורות לחשיבה ולחקר ביקורתיים, למשל, לבצע אינטגרציה בין החוויות התרבותיות והשפתיות שלהם שהם מביאים איתם מהבית לבין אתגרי החומר הלימודי החדש (Diaz-Rico & Weed, 2006; Ladson-Billings, 2021).

בפדגוגיה זו אנשי חינוך משתמשים במיומנויות ביקורתיות

זה ושותפותיהן פיתחו מודל להערכה אקדמית מגיבת-תרבות בהשכלה הגבוהה הכולל רב-תרבותיות מכלילה, קוריקולום, תהליכי למידה והוראה, טכנולוגיה והערכה והקשרים בין היבטים אלה, אשר יקדמו שוויון והוגנות בחינוך (Finkelstein et al., 2022).

לסיכום, פדגוגיה מגיבת-תרבות מקדמת את הלמידה והאקלים החינוכי, מסייעת בפיתוח תחושת השייכות של הלומד למוסד הלימודי ולקהילת הלומדים, מעוררת מוטיבציה ללמידה, מפתחת את כישוריהם האקדמיים של הלומדים ואף מעצימה את הלומדים מבחינה חברתית, רגשית ופוליטית. **יישומים של פדגוגיה מגיבת-תרבות מעודדים אנשי חינוך ליצור קשרים לתרבותיות, לשפות ולהתנסויות היומיומיות של תלמידיהם.** שילוב המאפיינים התרבותיים של הלומדים מתבצע על ידי שינויים באופן ההוראה, הלמידה וההערכה כדי להתאים למבנים התרבותיים ולסגנונות הלמידה השונים של לומדים מתרבויות שונות. לצורך כך נדרשת הכשרה של אנשי חינוך, הכוללת בין היתר הקמת בסיס ידע תרבותי, פיתוח התודעה העצמית התרבותית של אנשי חינוך וקידום יכולתם לשלב בין ערכים חברתיים ותרבותיים שונים. פדגוגיה מגיבת-תרבות מאפשרת הפיכת המשאבים התרבותיים לנכס ולהון תרבותי בקרב הלומדים, והיא מקדמת למידה בסביבה רב-תרבותית מגוונת.

המקורות

אבו עסבה, ח' (2015). חינוך ערבי ורב-תרבותיות. בתוך ח' עראר וע' קינן (עורכים). *זהות, נרטיב ורב-תרבותיות בחינוך הערבי בישראל*, עמ' 117-137. פרדס הוצאה לאור.

נוהאד, ע' ודעאס, ר' (2018). *השכלה גבוהה בקרב המיעוט הערבי בישראל: ייצוג, מיפוי, חסמים ואתגרים*. הוצאת רסלינג.

Abdulrahim, N.A., Orosco, M.J. (2020). Culturally Responsive Mathematics Teaching: A Research Synthesis. *Urban Rev* 52, 1–25. <https://doi.org/10.1007/s11256-019-00509-2>

Aceves, T. C., & Orosco, M. J. (2014). Culturally responsive teaching (*Document No. IC-2*). Retrieved from University of Florida, Collaboration for Effective Educator, Development, Accountability, and Reform Center.

Amara, M., Merei, A. A. (2008). *A language in crisis: Critical Reading in all language meanings regarding the Arabic-Israeli conflict*. A. Dar Alhuda and Dar Alfiker (in Arabic).

Aronson, B. & Laughter, J. (2016). The Theory and Practice of Culturally Relevant Education: A Synthesis of Research across Content Areas. *Review of Educational Research* 86(1), 163–206. <https://doi.org/10.3102/0034654315582066>

Au, K. (2009). Isn't culturally responsive instruction just good teaching? *Social Education*, 73(4), 179–183.

Au, K. (2011). *Literacy achievement and diversity*. Teachers College Press.

Banks, J. A., & Banks, C. A. M. (Eds.). (2019). *Multicultural education: Issues and perspectives*. John Wiley & Sons.

יישום שני - בפדגוגיה מגיבת-תרבות אנשי חינוך נותנים משוב דיפרנציאלי מתמשך ומיידי לתשובות ולהשתתפות של לומדים תוך מתן תמיכה ומשוב אישי בדרך רגישה. משוב אשר מגיב ללומד עצמו מעודד ומייצר הזדמנויות בקרב הלומדים לשתף בתגובות, ברעיונות ובהתנסויות תוך הבניית הבנות חדשות של החומר הנלמד. פדגוגיה מגיבת-תרבות משתמשת בהוראה תומכת, שולטת בקושי המשימה ומקדמת הבנה מעמיקה יותר של תרומת הלומד מבחינת הרקע התרבותי והלשוני שלו. מיומנויות של הוראה תומכת כוללים שימוש בסוגים שונים של שאלות (למשל, שאלות פתוחות או שאלות הדורשות ניתוח) ושימוש בחומרים תומכי הוראה (מפות, אמצעי המחשה ויזואליים) (McIntyre & Hulan, 2013). יישום זה מקדם דיאלוג בין הלומדים בתהליך הלמידה, יוצר הבנות חדשות של הלומדים, מעודד הערכה עצמית של הלומד במהלך הלמידה ומעלה את התחושה שאיש החינוך מקבל בברכה מגוון סוגי שיח של לומדים ומתעניין בהצלחת הלומד.

מחקרים אקדמיים בפדגוגיה מגיבת-תרבות בבתי ספר ובהשכלה הגבוהה

מחקרים שונים תיעדו מדדים של הצלחה אקדמית הכוללים מעורבות הלומד בלמידה, העצמה ושיח ביקורתי, כאשר הפדגוגיה הייתה מגיבת-תרבות. עוד נמצא כי השפעה חיובית של התמקדות בחוויות התרבותיות והלשוניות של הלומדים באה לידי ביטוי במדדי הצלחה נוספים, כגון אינטראקציות עמיתים מוצלחות, תפיסות חיוביות לגבי יכולת לימודית. בכך מחקרים אלה מספקים תובנות לגבי תהליכי הוראה של אנשי חינוך וארגון סביבות למידה (Aronson & Laughter, 2016; Gutiérrez, 2011; Gutiérrez & Dixon-Román, 2008). תוצאות המטה-אנליזה של מעל 30 מחקרים בתחום פדגוגיה מגיבת-תרבות בהקשר הבית ספרי מראות כי פדגוגיה זו בעלת תפקיד מכריע בקידום מעורבות ולמידה במתמטיקה בקרב לומדים, בייחוד מקבוצות מוחלשות - בכל שנות לימודיהם. נמצא כי אנשי חינוך המאמצים יישומים חינוכיים של פדגוגיה מגיבת-תרבות תורמים להבניית הידע של הלומדים, לקידום המסוגלות התרבותית שלהם לצד שיפור ההישגים האקדמיים (Abdulrahim & Orosco, 2020). בכך פדגוגיה מגיבת-תרבות משתמשת בידע התרבותי, בהתנסויות ובחוויות קודמות של לומדים מתרבויות שונות כדי לקדם כשירות רב-תרבותית ולייצר מפגשים רלוונטיים ויעילים עבורם. פדגוגיה זו קוראת ללומדים אשר חוויותיהם ותרבותיהם היו מודרות מהזרם המרכזי לראות את עצמם ואת קהילותיהם משתקפים ומוערכים בתכנים הנלמדים באופן שרואה את ההבדלים התרבותיים כנכס ולא כחיסרון. הכרה זו בלגיטימיות של מורשות תרבותיות מגוונות מאפשרת לבנות גשרים בין חוויות מעולמם התרבותי של הסטודנטים אל העולם האקדמי (Aronson & Laughter, 2016). מגבלות הגישה הן שלא תמיד יש למורים הידע התרבותי, וחסרות להם התנסויות והבנות של הלומדים שלהם (Ladson-Billings, 2021). כותבות מאמר

of *Management Education*, 19(2), 100505. <https://doi.org/10.1016/j.ijme.2021.100505>

Vaughn, S., Klingner, J. K., Swanson, E. A., Boardman, A. G., Roberts, G., Mohammed, S. S., & Stillman-Spisak, S. J. (2011). Efficacy of collaborative strategic reading with middle school students. *American Educational Research Journal*, 48, 938-964. <https://doi.org/10.3102/0002831211410305>

Banks, J. A. (2020). *Diversity, transformative knowledge, and civic education: Selected essays*. Routledge

Barake, B. (2013). *Language and the identity in the Arabic homeland: concepts and methods of teaching and translation*. The Arabic Center for Policy Study and Research. (in Arabic).

Cochran-Smith, M. (2004). Defining the outcomes of teacher education: What's social justice got to do with it? *Asia-Pacific journal of teacher education*, 32(3), 193-212. <https://doi.org/10.1080/1359866042000295370>

Diaz-Rico, L. T., & Weed, K. Z. (2006). *The Crosscultural, Language, and Academic Development Handbook: A Complete K-12 Reference Guide (4th ed.)*. Upper Pearson.

Finkelstein, I., Soffer-Vital, S., Shraga-Roitman, Y., Cohen-Liverant, R., & Grabelsky-Lichtman, Z. (2022). An integrative multi-dimensional model of culturally relevant academic evaluation for the 21st century. *International Journal of Higher Education*, 11(1), 187-200. <https://doi.org/10.5430/ijhe.v11n1p187>

Gay, G. (2018). *Culturally responsive teaching: Theory, research, and practice*. Teachers college press.

Gutiérrez, R. (2008). A "gap-gazing" fetish in mathematics education? Problematizing research on the achievement gap. *Journal for Research in Mathematics Education*, 39, 357-364. <https://doi.org/10.5951/jresmetheduc.39.4.0357>

Gutiérrez, R., & Dixon-Román, E. (2011). Beyond gap gazing: How can thinking about education comprehensively help us (re) envision mathematics education? In B. Atweh, M. Graven, W. Secada, & P. Valero (eds.), *Mapping equity and quality in mathematics education* (pp. 21-34). Springer. https://doi.org/10.1007/978-90-481-9803-0_2

Hambacher, E., & Thompson, W. C. (2015). Breaking the Mold: Thinking Beyond Deficits. *Journal of Educational Controversy*, 9(1), 7.

Ladson-Billings, G. (2014). Culturally relevant pedagogy 2.0: aka the remix. *Harvard Educational Review*, 84(1), 74-84.

Ladson-Billings, G. (2021). *Culturally relevant pedagogy: Asking a different question*. Teachers College Press.

McIntyre, E., & Hulan, N. (2013). Research-based, culturally responsive reading practice in elementary classrooms: A yearlong study. *Literacy Research and Instruction*, 52(1), 28-51. <https://doi.org/10.1080/19388071.2012.737409>

Nieto, S. (2010). *The Light in Their Eyes: Creating multicultural learning communities*. Teachers College Press, Columbia University.

Thomas, E. (1997). Developing a Culture-Sensitive Pedagogy: Tackling a problem of melding 'global culture' within existing cultural contexts. *International Journal of Educational Development*, 17(1), 13-26.

Paris, D. (2012). Culturally sustaining pedagogy: A needed change in stance, terminology, and practice. *Educational Researcher*, 41(3), 93-97.

O'Connor, R.E., & Vadasy, P.F. (2011). *Handbook of Reading Intervention*. Guilford.

Walsh, J. N., O'Brien, M. P., & Costin, Y. (2021). Investigating student engagement with intentional content: An exploratory study of instructional videos. *The International Journal*